

Egy rejtélyes élet

Johannes Brahms

Malina János

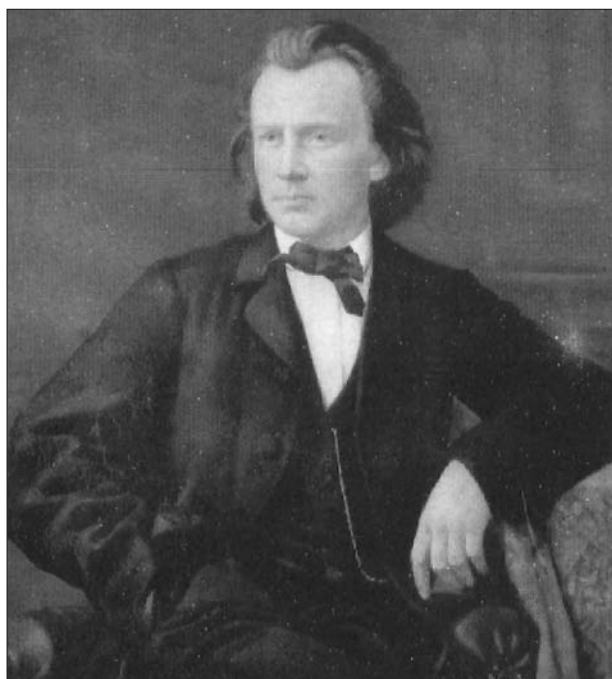
Az ifjú Brahms itt következő lelkendező jellemzése nem akárkitől származik. Clara Schumann írta a következő mondatokat naplójába, az ifjú komponista első düsseldorfi látogatásakor. „Ez a hónap (1853 szeptembere) csodálatos jelenséget hozott el nekünk a húszéves hamburgi komponista, Brahms személyében. Megint valaki, aki úgy jön, mint Isten küldöttje! – Valóban megindító ezt az embert a zongoránál látni, érdekes, ifjú arcával, amely játék közben egészen átszellemül, szép keze, amely a legnagyobb könnyedséggel győzi le a legnagyobb nehézségeket, és hozzá még ezek a figyelemre méltó kompozíciók ... mindaz, amit eljátszott nekünk, oly mesteri volt, hogy azt kellett gondolnunk, ... ilyen tökéletesen jött a világra.”

Maga Schumann, akit már csak alig néhány hónap választott el a végső pszichózistól, a maga naplójában tömörebben fogalmazott: „Brahms van itt, egy géniusz.”

Az ifjú Brahms – mint ifjúkori fényképei is sejtetik – nemcsak nagyszerű és hallatlanul érett zenész, hanem rendkívül szuggesztív fiatalember is lehetett. Egykori hamburgi ismerősei úgy emlékeztek vissza rá, mint félénk és zárkózott, komoly és visszahúzódo ifjúra, aki ugyanakkor már őszinte, kialakult személyiség volt. Karcsú alakjával, finom vonásaival, hosszú szőke hajával, ragyogó kék szemével és magas hangjával némileg kétnemű benyomást keltett. Egyesek már ekkor észrevették, hogy van benne valami ijesztően távoli. „Első találkozásunkkor a szoba távol eső részében szakadatlanul fel-alá járkált egy hosszú, szőke hajú, karcsú fiatalember, és cigarettázott, anélkül, hogy a jelenlétemről bármi módon tudomást vett volna ... egyszóval levegő voltam a számára.”

Clara Schumann jó negyedszázaddal később, 1880-ban is írt Brahmsról valami figyelemre méltót: „Ma is ugyanolyan rejtély a számomra – majdnem azt mondhatnám: ugyanolyan idegen –, mint 25 évvel ezelőtt volt.”

Ez az „Észak-fok, titok, idegenség” Brahms meghatározó jellemvonása, olyan vonás, amely eviden-



Johannes Brahms portréja 1866-ból

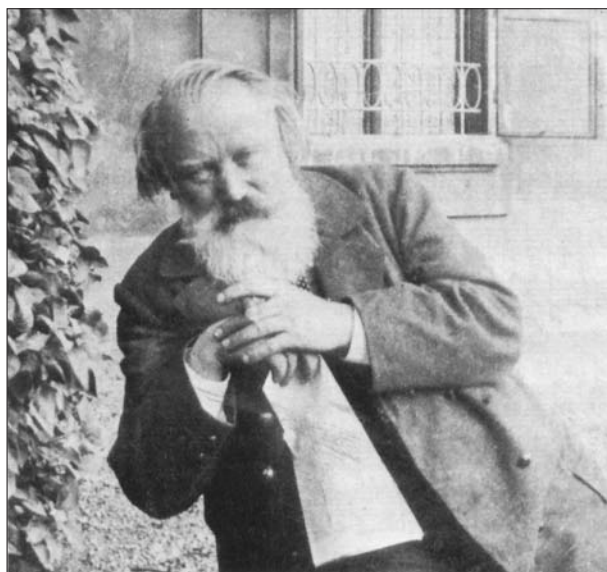
cia volt a kortársak szemében, de amelyről a mai zenekedvelő gyakran nem sokat tud. Brahms szüleinek diszharmonikus házassága – a feleségénél 17 évvel fiatalabb, szeretetlen és felelőtlen apa, a szegénység fenyegető árnyai a három gyermek feje felett – nyilvánvaló lelki sérüléseket okozott. A pénzkérés kényszere már 13 évesen megismertette Brahmsot a kocsmái zongorista szerepkörével; idősebb korában célzott is arra, hogy sok mindent átéljen egészen fiatalon Hamburg rossz hírű kikötői alvilágában. Ha szabad így mondanunk, sok „menekülnivalója” gyűlhetett össze élete első két évtizedében. Erősen igényelte az egyedüllétet, ez vezetett obligát magányos sétáihoz, környezetével szemben pedig hol barátságos és segítőkész volt, hol pedig kurtánfurcsán válaszolgotott csupán, vagy akár faragatlan-

nul viselkedett. Nem egyedülálló Peter Cornelius naplóbejegyzése, amely szerint „Brahms teljesen egoista, önelégült ember”; ugyanakkor egész életében bőkezűen támogatta azokat, akikkel szemben felelősséget érzett: szüleit, mostohaanyját, testvéreit vagy éppen tehetséges fiatal zeneszerzőket, mint például Dvořáket.

Életében azonban semmi sem volt olyan szembe-tűnően szabálytalan, sőt groteszk, mint a nőkhöz való viszonya. Ki tudja, hány és miféle futó, kikötői kapcsolat után, már húszévesen rátalált valakire, aki ugyan 14 évvel idősebb volt nála, ám minden tekintetben méltó Brahms-hoz, és viszonzni is akarta (volna) érzelmeit. Brahms tisztelete azonban olyanira őszinte volt Clara Schumann iránt, hogy sokáig sikerrel tartóztatta meg magát attól, hogy egyáltalán nőnek tekintse, vagy elfogadja a levélben felajánlott tegező megszólítást. Három évet töltött el Clara és Johannes a lélekben, majd testben is halokló Schumann árnyékában – mégpedig úgy, hogy például az ettől eltiltott hitves helyett az endenichi elmeklinikán ő volt Schumann „hivatalos családí” látogatója. Brahms érzelmei ebben a rendkívül szoros kapcsolatban eleinte lassan, majd egyre rohamosabban és eltitkolhatatlanabban felizzottak. A korszak egyik utolsó levelében például így lángol és lobog: „Szeretted Clarám, azt szeretném, ha képes lennék azzal a gyengédséggel írni Neked, amellyel szeretlek, és annyi kedveset és jót tenni Neked, amennyit szeretnék. Számomra oly végtelenül kedves vagy, hogy azt ki se tudom mondani. Egyfolytában kedvesemnek és mindenféle másnak szeretnék nevezni, anélkül, hogy betelnék a becézéssel ... Leveleid csókok számomra.”

A jelek szerint Brahms számára a legszigorúbb tabunak számított egy férjes asszonnyal fenntartott kapcsolat. Sokan felvetették a kérdést, hogy vajon tényleg plátói volt-e az a nagyon szoros és érzelmileg intenzív viszony, amelyet Schumann haláláig eltelt időben Clara asszony és az ifjú Brahms fenntartott. (Még az a gyanú is felmerült, hogy Brahms a Schumann házaspár harmadik, 1854-ben született gyermekének az igazi apja.) Az igenlő választ azonban nem csupán a zeneszerző egy későbbi, sokat idézett kijelentése igazolja, miszerint soha életében nem volt dolga férjes asszonnyal, hanem sokkal inkább egész későbbi magánélete, becsület- és igazságkultusza.

Brahms jelen volt 1856 júliusában az endenichi elmegógyintézetben, amikor – Schumann halála előtt néhány nappal – dr. Richarz, az intézet igazgatója jó két év után végre engedélyezte férj és feleség több mint két évig tiltott találkozását, s ez a szívszaggató élmény igen nagy hatással volt rá. Talán ráébredt arra, hogy a formális hűtlenségi aktus elkerülése és Schumann szörnyű betegsége sem oldhatta fel a tragikus konfliktust két egyaránt nagyszabású érzelmi kötődés között – nemcsak Clara, hanem önmaga



A zeneszerzőről készült utolsó fénykép

számára sem. Mindenesetre Schumann július 29-i halála után a 23 éves ifjú és a 37 éves özvegy hosszú utazást tett együtt a Rajnán és Svájcban, ám ez után ki-ki a maga útját járta tovább. Szoros barátságuk, zenei szövetségük Clara haláláig fennmaradt, de immár jobban jellemezte az anya és gyermeke, mint férfi és nő kapcsolat. Hogy ez elsősorban vagy kizárólag Brahmson múlt, tehát hogy a tiltott szerelemnek éppen a tiltott volta, az elérhetetlensége nyújtott számára korábban biztosságot, arra elég Clara egyik – közös barátjuknak, Joachim József hegedűművésznek írott – leveléből idézni: „Érdeklődésem sorsa és alkotásai iránt ugyanolyan meleg maradt, belé vetett bizalmam viszont egészen a múlté.”

Brahmson tehát felülkerekedett a menekülhetnék, mihelyt az őszinte és intenzív érzelmek mellett megjelent a valóságos döntés lehetősége. Nem soká váratott magára Brahms életének következő nagy fellángolása sem, s a végeredmény ebben az esetben is azonos volt. A Schumann halála és a bécsi letelepedés közt eltelt vándorévek során, 1858 augusztusában ismerkedett meg Agathe von Siebolddal, egy göttingeni professzor leányával. Ez a szerelem immár eljegyzéshez vezetett, sőt Brahms le is fényképezte magát eljegyzési gyűrűvel az ujján. Majd ismét elfogta a menekülési vágy, ezt a levelet írta menyasszonyának: „Szeretlek! Viszont kell látnunk egymást! De képtelen vagyok arra, hogy béklyókat viseljek! Írj nekem, visszajöjjetek-e, hogy karomba zárjalak, megcsókoljalak, hogy megmondjam: szeretlek!”

A különös szerelmi vallomást követően az eljegyzés felbomlott, és élete későbbi szakaszaiban Brahms egyre kevesebbet tesz azért, hogy teljes és végleges kapcsolatot alakítson ki, vagyis, hogy csa-

ládót alapítson. Amennyire tudjuk, minden kedvese vagy barátjának zenész, énekesnő volt, és szinte minden esetben tartós barátság maradt fenn a szerelmi viszony megszűnte után. Így Porubszky Berta, akihez az első bécsi években fűzték érzelmi szálak (Brahms 1863-ban vállalta el a Singakademie karigazgatói állását, és 1868-ban telepedett le véglegesen a császárvárosban), később évtizedeken át, minden karácsonykor meghívta a magányos zeneszerzőt családjá körébe.

Clara Schumann mellett – akinek személye végigkísérte életét, hiszen Brahms kevesebb, mint egy évvel élte túl – még egy olyan személlyel volt ismeretesege, aki ugyancsak felkavarta érzelmileg, s aki zenei téren is méltó partnere lehetett. Elisabet von Herzogenberg, egy nála 28 évvel fiatalabb, briliáns tehetségű énekesnő volt az, aki viszonyuk kihűlése után is bizalmas zenei tanácsadója maradt. Clara Schumann elkeseredett féltékenységet érzett kapcsolatuk láttán, amelynek Elisabet 1892-ben bekövetkező korai halála vetett véget.

A rendkívüli önkritikájú, számos művét megsemmisítő Brahms nem csupán barátjának zenei véleményére hallgatott. Joachim József és a nagyszerű bécsi sebészprofesszor és zongorista, Theodor Billroth egész életében értő házi kritikusa volt műveinek. Brahms egyébként sok baráttal, széles társadalmi kapcsolatokkal rendelkezett, és társaságban, bár lehengerlő vitapartner volt, igen kellemesen tudott viselkedni.

A későbbi években még két énekesnő játszott Brahms életében fontos szerepet: a 80-as években Hermine Spies, az utolsó évtizedben pedig Alice Barbi. Ezek a kapcsolatok azonban már inkább hosszúra nyúlt flörtök voltak abban az értelemben, hogy Brahms idősebb korában, a „megnyugtató” körülményekben találta meg azt a biztosítékot, amely szabadságát garantálta.

Mint korábban írtuk, Clara Schumann 1896 májusában, 77 évesen halt meg, miután két szélütés érte. A halálhír hallatán a kedvenc fürdőhelyén, Bad Ischlben tartózkodó Brahms azonnal vonatra szállt, hogy részt vehessen a bonni gyászszertartáson. A körülményes vonatutazás testileg és lelkileg is rendkívül megviselte, de még időben ért oda, hogy a temetésén megadhassa Clarának a végtisztességet. Később azután éppen ezt az utazást érezte saját testi hanyatlása kiindulópontjának.

A komponista egész életében robusztus egészségnek örvendett, s még 1896 januárjában is azzal büszkélkedett, hogy soha életében nem szedett gyógyszert és nem hagyott ki étkezést. Igaz, erős dohányos volt és meglehetősen sok kávéit ivott, viszont minden jel arra utal, hogy (ritka kilengésektől eltekintve) csak mértékletesen fogyasztott alko-

holt, s bár rengeteget dolgozott, notórius korán keletkező volt és – mint már utaltunk rá – rendszeresen, sokat sétált. Clara halála után nem sokkal egészen kézzelfogható betegségtünetek jelentkeztek. Júniusban barátai felfigyeltek arra, hogy veszített testsúlyából, július 7-én pedig sárgaságot kapott. Fogyása hamarosan aggasztóvá vált, egyre nehezebben mozgott. Szeptemberben egyik orvosa már el is árulta a zeneszerző egyik barátjának: „Brahms betegsége ellen nem használ Karlsbad. Egészen mindegy, hol költi el a pénzét!” Augusztusra egyik látogatója azt írja a 64. évében járó komponistáról, hogy úgy fest, mintha 83 éves volna. Eközben fájdalmi nincsenek, sőt „farkasétvágya” is változatlan, s amikor újabb keletű álmatlansága augusztus végén megszűnik, Brahms azzal áltatja magát, hogy meggyógyult.

Októberben viszketettség kezdi kínozni, és valószínűvé válik, hogy epevezeték-elzáródásban szenved, ez okozza a sárgaságot. Az orvosok ekkor már tudják, hogy a valódi diagnózis hasnyálmirigy-rák. Brahmsnak nem mondják meg az igazságot, és ő időről időre a gyógyulásban bízik. Máskor azonban félreérthetetlenül céloz a közelgő végre. Februárban már karosszékben viszik fel az emeletre, és arcának bal oldala megbénul. Márciusra eljön az étvágytalanság és az émelygési rohamok ideje. 25-én távozik el utoljára hazulról, hogy egy ebédmeghívásnak eleget tegyen. Néhány nappal később gyomor- és bélvérzések kezdődnek; Brahms ágyának dől, és április 3-án reggel fél hét tájban meghal.

A boncolási jegyzőkönyv nem áll rendelkezésünkre. Tudjuk, hogy a daganat a májra is átterjedt, és olyan nézet is napvilágot látott, hogy elsődleges májtumorról lehetett szó, sőt ezt egy feltételezett májcirrózissal, mint előzménnyel is összefüggésbe hozták. Az életrajzi adatok, levelek tanúsága szerint, és Brahms életrendjének ismeretében azonban a mértéktelen alkoholfogyasztás teljesen kizárható, jöllehet egy-két pohár sört sohasem sajnált magától, s azokat a válogatott rajnai borokat sem, amelyeket mainzi kiadója, Simrock küldött számára rendszeresen. A kezelőorvosok által gyanított hasnyálmirigy-rák azonban kellő magyarázattal szolgál a teljes tünetegyüttesre. Egyébként 1896 decemberében a komponista hát- és keresztcsonttájéki fájdalmakról is panaszkodott, s ez szintén gyakori kísérője a hasnyálmirigy-daganatoknak.

Johannes Brahms nem egészen 64 évet élt. Ebből 63 éven át teljesen egészséges volt. Kevés zeneszerzőt ért az a szerencse, hogy amíg élt, műveinek megalkotásában semmilyen egészségi vagy lelki probléma nem gátolta. Brahms a legszerencsésebbek közé tartozott.